

LAURENT CANTET

Egyedül nem megy

VAJDA JUDIT

A FRANCIA RENDEZŐ 2008-BAN AZ OSZTÁLYAL ROBBANT BE,
DE NEM A SEMMIBŐL JÖTT.

Laurent Cantet eddigi nyolc nagyjátékfilmjében és a *Havanna, szeretlek!* című szkeccsfilm részeként rendezett rövidfilmjében folyamatosan egyetlen témát járt körül. Hogy az alkotó mégsem vált monomániás rendezővé, annak az az oka, hogy ezt az egyetlen témát sokféleképpen csomagolta be, s többször változtatott a stílusán is.

A TÁRSAS LÉNY

Cantet filmjeinek általában nem egyetlen főhőse van, s még csak nem is egy pár, egy család vagy néhány barát áll a középpontjukban. A direktor mindig a közösséget vizsgálja, ennél fogva nála a csapat a legkisebb egység. Bemutatózó nagyjátékfilmjében, az 1997-es *Időn kívülben* (*Les sanguinaires*) egy több mint tucatnyi emberből, több külön családból álló baráti társaság érkezik egy elzárt kis szigetre, hogy a nagyvárosi örületől távol élje át az ezredfordulás szilvesztert. Az ezt követő *Emberi erőforrásokban* (*Ressources humaines*, 1999) ugyan megnevezhetünk egy központi figurát, ám az apja munkahelyére szakmai gyakorlatra érkező Franck személyéről nem tudunk meg semmit: a cselekmény során az válik fontossá, hogyan illeszkedik be a fiú a gyár dolgozói közé, és válik a vezetőség szövetségességéből a munkásokkal szimpatizáló, sőt sztrájkjukat támogató figurává.

A 2001-ben bemutatott *Időbeosztás* (*L'emploi du temps*) áll a legközelebb ahhoz, hogy egyetlen ember portréját és egyéni drámáját nyújtsa, ám itt a közösség éppen a hiányával válik

központi témává. Vincent akár a múltik világába betagozódott Franck is lehetne, egy későbbi életszakaszában. A középkorú, családós férfi több mint tíz év után elveszti munkahelyét, kikerül cége biztonságos közegéből, amit olyan szinten nem tud feldolgozni, hogy családjára elől is titkolja a dolgot, és úgy tesz, mintha csak munkahelyét váltott volna, és fontos pozícióban dolgozna máshol.

Az *Asszonyok paradicsomában* (*Vers le sud*, 2005) szintén van egy kiemelt karakter, ám itt is annak lehetünk a tanúi, ahogy a főhősnő, Brenda, miközben azt hiszi, problémáival és vágyaival egyedül van, egy nagyon is egységes kis közösség részévé válik: a Haitira az ottani fekete fiúktól megvásárolható testi szerelem reményében érkező „víg özvegyek” társaságának részévé.

A cannes-i Arany Pálma-díjas, Oscarjelölt *Az osztály* különlegessége, hogy elviekben egy tanár a főhőse, de róla a film több mint két órája alatt semmit sem tudunk meg. Ehelyett mintha csak egy prizma lenne, rajta keresztül ismerjük meg a címszereplő osztályt, az ő osztálya tanulóit. További bravúrként az alkotó itt megkettőzi a közösséget, és a diákokén kívül a tanárok csoportját is hasonló részletességgel mutatja be. Cantet 2012-es munkájában, a *Havanna, szeretlek!* (*7 días en La Habana*) részeként készült 20 perces kisfilmben, *A szökőkútban* (*La Fuente*) jelenítette meg a számára ideális világot. Természetesen ezúttal is egy közösséget láthatunk, egy szomszéd-

ságot, amelynek tagjai egyikük egyetlen szavára reggel 6-kor az ágyból kiugrasztva, minden mást hátrahagyva vállalkoznak arra, hogy teljesítsék az illető álmát. *A szökőkútban* senki sem kételkedik, mindenki együttműködik, mindenki egyszerre mozdul, ha valami probléma adódik, valakinek rögtön lesz egy mentő javaslata – mindezt azért, hogy egy bolond öregasszony az egész lakását átalakítsa egyetlen nap alatt, hogy a nap végén méltóképpen ünnepelhesék Szűz Máriát.

Cantet jellemzően irodalmi adaptációnál is úgy választ alapanyagot, hogy az illeszkedjen kedvenc témájához. A Joyce Carol Oates regényéből készült *Foxfire* (2012) egy lánybandát mutat be az ötvenes évek Amerikájában, melynek tagjai felismerik, hogy nőként, ráadásul kiskorúként mennyire el vannak nyomva, ezért szövetséget kötnek, ám ők sem maradhatnak ártatlanok, és az önvédelemből elkövetett apró csínyektől csakhamar eljutnak a legsúlyosabb bűncselekményekig. A közösség központi szerepe a rendező két utolsó filmje esetében is egyértelmű: az egy kubai baráti társaság körében játszódó *Havannai éjszakának* (*Retour à Ithaque*, 2014) öt egyenrangú főhőse van, a tavalyi *Workshop* pedig egy nyári fröszeminárium csapatát mutatja be, s ha ki is emelkedik a résztvevők közül valaki, ez éppen a társasággal való szembefordulása miatt történik.

A FÉLELEM MEGESZI A LELKET

Habár elsőre úgy tűnhet, Cantet csoportok, kisközösségek felé irányuló érdeklődése szociálpszichológiai attitűdöt takar, az alkotót valójában nem a csoportdinamikai folyamatok érdeklik – sokkal nagyobb távlatokra tekint. A tanárszülők gyerekeként nevelkedett alkotó igazi filmes szociológus: minden filmjét áthatja a társadalmi érzékenység, s társadalmi problémák iránti fogékonysága előbb-utóbb még akkor is kibukik, ha első pillantásra esetleg nem látjuk a fától az erdőt.

A mindössze 68 perces *Időn kívül* elsőre az ezredfordulás mizéria kapcsán forgatott könnyed ujjgyakorlatnak tűnik, ám az elvonuló baráti társaság konfliktusaiból igen hamar kiviláglik a modern ember válsága. A csúcstechnika fejlődése miatt az átmeneti önkéntes remeték hiába akar-

nak, nem tudnak hátat fordítani a nagy közös világnak. Begyűjthetik ugyan mindegyikük óráját, hogy még csak véletlenül se sejtse, mikor fordul át 1999 2000-be, letilthatják szigetükön a rádióhallgatást, de amikor többen közülük eltűnnek, egy helikopter nevű modern vívmány segítségével mentik meg őket. Csoportidentitásukat tovább borzolja, hogy egyáltalán nem biztosak abban, hogy mennyire kellene szakítaniuk a konvenciókkal, és emiatt olyan szinten egymás ellen fordulnak (első sorban vezetőjük, az utat megszervező François ellen), hogy egység és összetartás helyett sokkal inkább a társas magány az, ami az eszünkbe jut róluk.

Az *Időn kívülről* eltérően Cantet legtöbb művében szinte azonnal és egyértelműen beazonosítható a vizsgálat tárgyául választott társadalmi probléma. Az *Emberi erőforrásokban* a vállalat mint az embereket kizsákmányoló, elfogyasztó, majd használat után eldobó gépezet, vezetői pedig az ezt fenntartó gonosztevőkként jelennek meg, de a munkások és „öltönyösök” szembenállásában felfedezhető a jó öreg osztálykülönbség is. Az ifjú főhős pedig egy személyben testesíti meg a társadalmi előrelépés konfliktusát: Franck nem tudja feldolgozni, hogy míg apja egyszerű melós, neki megadatott a diplomaszerezés és az értelmiségivé válás lehetősége, így a végén elutasítja a pozíciója és tudása szerint neki járó állást, és visszatér

a kétkezi munkások oldalára. Az *Időbeosztás* Vincent vergődésén keresztül a munkanélküliséget és a multicégek identitásképző erejének csapdáját fogalmazza meg, míg *Az osztály* a multikulturális Párizs sokszínű, sokarcú és soknyelvű diákságát mutatja be, különös tekintettel arra, milyen problémákhoz vezethet a többségitől eltérő háttér és etnikum.

Az *Asszonyok paradicsomában* a fekete fiúkat kihasználó gazdag fehér nők képében egyértelműen a harmadik világ kizsákmányolása és a jóléti országok máig fennálló gyarmatosító hozzáállása jelenik meg, amit a főhősnő útjával külön ki is emelnek. Brenda azért tér vissza korábbi vakációjára színhelyére, mert beleszeretett a haiti fiúba, akinek annak idején elvette a szüzességét. De mikor szerelme tárgya eldobhatóan bizonyul, a nő könnyedén továbblép, és egyéb helyszíneken készül folytatni szexuális kalandozását. Cantet itt egészen egyértelmű szimbólumokat használ: tulajdonképpen mindenki az országának feleltethető meg (Brenda és a többi nő az Egyesült Államokat, a fekete szerető Haitit képviseli), amit tovább hangsúlyoz a cselekmény utolsó fordulata. Brenda szerelmének halála nemcsak azt jelenti, hogy a fiú és amit képvisel, az értéktelen és eldobható, hanem azt is, hogy kívülről, külső beavatkozással nem lehet segíteni rajta, hiába próbálják „felemelni” a gazdag nyugati nők.

„Nem tudnak hátat fordítani a közös világnak”
(Az osztály)

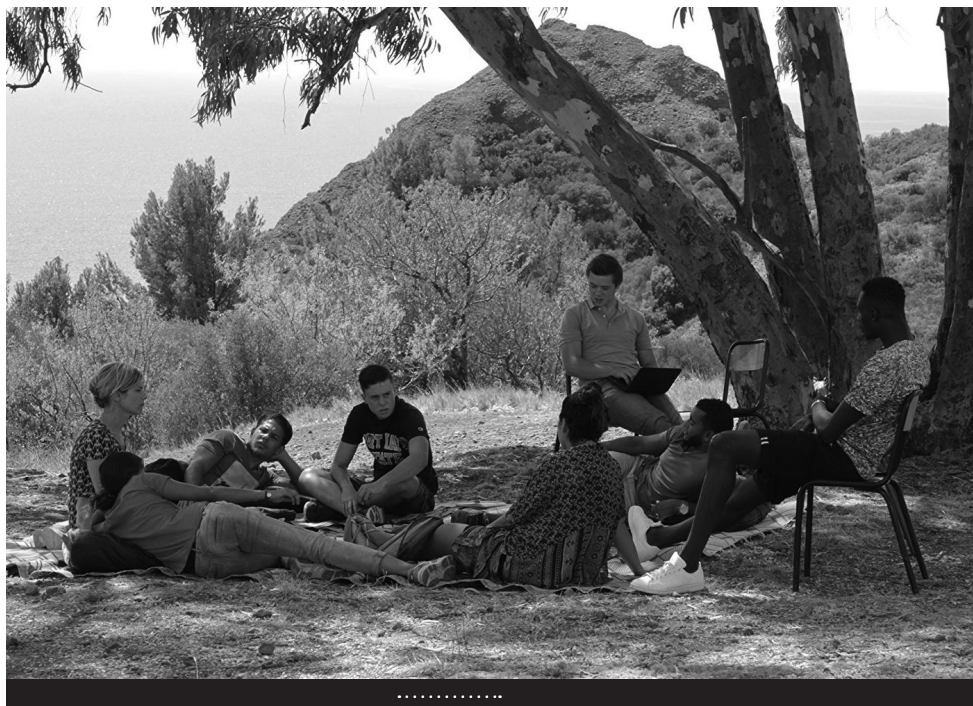
A legrejtettebben a *Foxfire*-ben bújik meg a társadalmi mondanivaló, de azért ott sem kell sokáig keresni. A lányok kriminalizálódása azt bizonyítja, hogy ha fiatal nőként nem a betagozódást választod, akkor nincs más lehetőség, mint a törvényen kívüliség – jól példázza ezt a film utolsó jelenete, melyben a banda vezetőjét Fidel Castro oldalán láthatjuk, a történeteket elmesélő krónikást pedig decens állásban, maga mögött hagyva a múltat (hősünk annyira ragaszkodik új életéhez, hogy hiába egyértelmű az azonosság, nem hajlandó felismerni az újságban Castro mellett pózoló barátját). A bandatagok törvény általi megbüntetése, majd később saját hibájukból való bűnbe esése arra is jó példa, hogy a nőket akkor is elnyomják, ha ellenállnak. Ha ráadásul kiskorúak is, még rosszabb a helyzetük („Miért fél annyira a társadalom egy 15 éves lánytól?” – teszi fel lényeglátóan a kérdést a rezonőr figura).

Az alkotónak legpontosabban a *Havannai éjszakában* sikerül a megjelenő csoporton keresztül megragadnia egy egész társadalom rettegő lelkét. A film másfél óra alatt szinte egyszer sem mozdulunk ki a helyszínül szolgáló tétőteraszról, így hőseinket közegükből, környezetükből, a teljes társadalomból kiragadva ismerjük meg. Beszélgetéseikből mégis kibontakozik a sajátjukon kívül egész Kuba múltja is, és túlpontosan jelenik meg az a politikai és történelmi helyzet, ami miatt a baráti

társaság minden tagja elvesztett vagy feladott valamit, ami miatt nem tudnak felhőtlenül örülni egymásnak, és ami miatt a vidám nosztalgizálásba folyamatosan betör a kegyetlen realitás (akár egy áramszünet formájában, akár a pénztelenségre vagy az egyetlen menekülést jelentő emigrációra tett utalásokkal). A *Havanna, szeretlek!* rövid távú derűje után itt Kuba kevésbé napfényes oldala mutatkozik be, átvitt értelemben és szó szerint egyaránt (a film egyetlen éjszaka leforgása alatt játszódik).

Legutóbbi munkájával Cantet visszatért a kezdetekhez: a *Workshop* a debütáló alkotáshoz hasonlóan ismét azt tárgyalja, hogy egy ember szembe fordul egy csoporttal. Az ezredfordulás

epizodikussághoz is. Habár mindkét Cantet-filmnek van valamilyen időbeli kerete (előbbinek egyetlen tanév, utóbbinak egy nyár), és a játék-
idő végén történt fordulatok valamennyi cselekményt is adnak mindkettőnek, egyiknek sincs szigorú értelemben vett lineáris sztorija: ehelyett olyan jeleneteket látunk, amelyekben nagyjából mindig ugyanaz történik, így visszavisszatérő epizódokként értékelhetők. Legújabb filmjeiben viszont az alkotó elhagyta a dokumentarizmust, és mind a *Foxfire*-rel, mind a *Havanai éjszakával* a lehető legközelebb került a fősodorbéli történetmeséléshez – olyan szokványos hatáskeltő megoldásokkal, mint a belső monológ, a késleltetés vagy a sokkal teátrálisabb színészi játék. A

félelem éveitől azonban mára eljutottunk odáig, hogy az elidegenedés már sokkal hamarabb utoléri az egyént. Az írószeminárium csoportját bomlasztó Antoine még csak húszéves, de máris azt érzi, amit Antonioni vergődő középkorú hősei. Nincsenek olyan erős gyökerei, mint sokadik generációs bevándorló társainak, muzulmán ismerőseitől eltérően a valláshoz sem fordulhat – egyszerűen nem tudja meghatározni magát a terrortámadások, a kultúrák keveredésére szélsőjobbos választ kínáló csoportok és a politikailag hiperkorrekt liberális értelmiség gyűrűjében. A *Workshop*ban megjelenő közösség a legheterogénebb a rendező műveiben ábrázolt összes társaság közül, de napjainkban a jelek szerint még ez sem elég ahhoz, hogy mindenki megtalálja magát valahol.

STÍLUSVÁLTÁSOK

Amilyen egytémás rendező Cantet, olyan sokféleképpen tudja elmondani gondolatait a kisközösségen belül felbukkanó nagy társadalmi jelenségekről. Az egyértelműen pályája csúcspontjára, ám ebből a kategóriából minden második alkotása kilóg. Az *Időn kívül* kisrealista érzékenysége után a rendező már az *Emberi erőforrásokban* elke-

„Nincsenek olyan erős gyökerei”
(Workshop)

dett kísérletezni a dokumentarista stílussal, amit az *Asszonyok paradicsomában* is folytatott. A nagyon természetes színészi játék, a közelik és a vizuális művészi megoldások hiánya gondoskodik róla, hogy a mű minél jobban hasonlítson a valósághoz, sőt utóbbi alkotásban konkrét „beszélő fejés” betéteket is találunk.

Az osztályban Cantet sokat finomított stílusán. A jellemzés eszközeként itt már beveti a közeliket, sőt szuperközeliket is, a természetes színészi játék mellett pedig a kamera jelenléte is természetes: keresetlen, keresgélő gépmozgások segítségével kerülünk közel az iskolásokhoz, akiket az alkotónak van türelme egész hosszan, akár 10-15 percig tartó jelenetek során bemutatni. Ezzel párhuzamosan a művész szakít az addigi szenvtelen megfigyelő pozícióval, és a dokumentarista hitelesség dacára szép számmal kapunk megható, felemelő, szívbemarkoló, sőt érzelmileg túlfűtött jeleneteket is. Az *osztályban* Cantet sikeresen ötvözte a dokumentum-játékfilm pontosságát az érzékenységgel és a líraisággal (kifejezetten költői a film záró képsora, amikor az üres osztálytermet mutatják, a háttérből pedig behallatszik a vakációra távozott tanulók felszabadult zsvajva).

Az *osztályban* a rendező visszatért az *Asszonyok paradicsomában* alkalmazott

legfrissebb *Workshop*ban ezzel szemben, a dokumentarizmust megint csak megkerülve, Cantet a pálya legelejére tért vissza, és nemcsak tematikailag, de eszközhasználatát tekintve is első filmjét ismétli. Ahogy az *Időn kívül*, úgy alapvetően a *Workshop* is realista mű, de nagy teret kap benne a kihagyás, az elhallgatás és a rejtély. A hősokeket itt is gyakran mutatják elveszve a természet elemei közt: elsősorban a tengerben és a part menti sziklákon. A filmvégi bolyongás a tengerparton, totalban mutatva pedig egyenesen a modernista filmművészet legjobb pillanatait idézi.

A korábbi dokumentum-játékfilmekkel összehasonlítva az utolsó három alkotást mintha nem is Cantet rendezte volna. Hogy a jövőben vajon ezen az úton megy tovább, esetleg visszatér az egykor kézjegyét jelentő dokumentarizmushoz, lehetetlen megtippelni. Abban viszont biztosak lehetünk, hogy bármilyen formában és módon is, de ismét a közösségről fog beszélni.

WORKSHOP (L'atelier) – francia, 2017. Rendezte: **Laurent Cantet**. Írta: **Laurent Cantet** és **Robert Campillo**. Kép: **Pierre Milon**. Zene: **Edouard Pons**. Szereplők: **Marina Fois** (Olivia), **Matthieu Lucci** (Antoine), **Florian Beaujean** (Etienne), **Mamadou Doumbia** (Bouba), **Mélissa Guilbert** (Lola). Gyártó: **Archipel 35**. Forgalmazó: **Cinenuovo**. *Feliratolt*. 113 perc.